

Esilística I

Stylistika

Obsah – teorie

Cílem tohoto předmětu je hloubková analýza stylistických hodnot a funkcí jednotlivých slovních druhů v současné evropské portugalštině s přihlédnutím k funkční stylistice, jejímž zakladatelem je Pražská lingvistická škola, a k evropským pojetím stylistiky a s ní úzce spolupracujících disciplín.

První část je věnována vývoji stylistiky v dějinách obecné lingvistiky a v portugalské jazykovědě. Pro tuto kapitolu jsme se rozhodli z toho důvodu, abychom ospravedlnili možnost zkoumání (v portugalském kontextu snad inovační) významu, hodnot a funkcí členu ze stylistického hlediska, a to na základě vyhledávání vybraných shod a rozdílů pojetí stylistiky v obou kontextech. Cílem prosazení takového zkoumání bylo přiblížit tuto problematiku českému kontextu, který dokáže vysvětlit úzus členu snadněji, než jak je běžně uváděno v učebnicích portugalštiny. Ty nabízejí pouze zevrubné vysvětlení pravidel o použití členu ve spojitosti s determináčními procesy, opomíjejí však stylistické faktory použití, díky nimž lze výpověď bohatě ztvárnit. Naším cílem bude dokázat stylově aktivní schopnost členu, zvanou také pragmem (emotivně-expresivní složka významu). Budeme zkoumat v rámci kontextu české lingvistiky stylistickou potenci členu, jehož užití ovlivňuje význam věty či typ textu. Cílem naší studie bude ukázat, že zkoumání členu ze stylistického hlediska je v portugalské lingvistice možné, čímž bychom také mohli podnítit v současné portugalské lingvistice zájem o vytvoření pevnějšího místa pro tuto disciplínu.

V dalších částech se budeme snažit obhájit předpoklad, že vyhledávání stylistických hodnot a funkcí jednotlivých slovních druhů je možné na různých mikrojazykových a makrojazykových rovinách. Na rovině morfologické je zkoumána příznakovost ze dvou hledisek - gramatického a lexikálního.

1.STYLISTIKA A JEJÍ MÍSTO V PORTUGALSKÉ JAZYKOVĚDĚ

1.1. VÝVOJ STYLISTIKY V DĚJINÁCH LINGVISTIKY

Stylistika je jazykovědná disciplína zkoumající styl a výstavbu jazykových projevů a rozvrstvení jazyka podle stylů. Přestože její kořeny sahají do dávné minulosti a hovoří se o ní jako o základu, na němž stojí Aristotelova rétorika, jejímž předmětem bylo zkoumání persuasivních jazykových prostředků, které měly přimět posluchače k různým myšlenkovým názorům či k uskutečnění určitých kroků, dalo by se říci, že její význam se v rámci lingvistiky zviditelnil až v 19. století. Až v tomto období se totiž tento obor stal součástí lingvistické

antropologie, zkoumající kulturu skrze jazykové projevy. Lingvistika tohoto období měla jinak charakter historický - hledala řešení základních otázek jazykovědného vývoje, genetické klasifikace indoevropských jazyků a objasnění základních jevů artikulační fonetiky. Teprve v rámci lingvistické antropologie se začal klást důraz na stylistické (psychologicko-sociální) faktory jazyka, což dokazují například názory Wilhelma Von Humboldta, který v duchu ideologie německého romantismu tvrdil, že jazyk vytváří myšlení, odráží a formuje národního ducha, a poukázal na různost jazyků, která je právě odrazem odlišných mentalit jednotlivých národů. Humboldtův žák Heymann Steinthal pak zdůraznil navíc význam individuálního jazyka, který odráží psychiku jednotlivce.

Také ve Francii koncem 19. století vzrostl zájem o stylistické (psychologicko-sociální) faktory jazyka, a to především o fyziologické a psychologické podmínky jazykového vývoje. Hovoříme o Francouzské psychologické a sociologické škole, jejíž hlavní představitel, Antoine Meillet, analyzoval vliv společenských faktorů na utváření jazyka a definoval jazyk jako souhrn různých odlišných stylů (například jazyk ulice, jazyk úřední, vojenský, apod.), které jsou produktem různých společenských prostředí. Poukázal na souvislost existující mezi společenskými třídami a jednotlivými jazykovými styly a na skutečnost, že při přejímání slov z jedné společenské vrstvy do druhé dochází ke změně slovního významu.

Tyto základní myšlenky podnítily zájem francouzských lingvistů a představitelů francouzské psychologické a sociologické školy o stylistiku, a to nejen o stylistiku „klasickou“ neboli literární, zabývající se stylem krásné literatury, ale také o stylistiku „sociální“, zabývající se jazykovým stylem různých společenských prostředí. V rámci sociální stylistiky pak formuloval Henri Delacroix ve svém díle *Le langage et la pensée* (1924) nové pojetí stylistiky, když podle dělení jazyka na langue, parole a langage rozdělil stylistiku na skupinovou, individuální a obecnou. „V praxi zahrnovali francouzští lingvisté do stylistiky všechny jazykové jevy, které se nějak odchyľují od typické a běžné gramatické normy. Tyto odchylky pak vysvětlovali převážně jako důsledek působení psychologických a sociologických faktorů“.¹

Mezi hlavní představitele psychologického křídla francouzské psychologické a sociologické školy je řazen Joseph Vendryès, který je někdy označován za představitele afektivní lingvistiky, protože má podle něj každý jazykový projev emocionální zabarvení.

Také německý jazykovědec Karl Vossler, vyslovuje v rámci estetického idealismu názor, že „existuje vztah závislosti mezi psychologickým světem člověka a jazykem, který jej reprodukuje. V jazyce se zrcadlí podstata jednotlivého člověka: styl je individuální výraz jeho estetického ideálu. Ve všem, co člověk řekne, je obsaženo něco z něho samého, protože je člověk pokaždé jinak citově naladěn, nikdy neopakuje dvakrát totéž naprosto stejným způsobem.“²

Společensko-psychologický charakter jazyka do určité míry vyzdvihovala také moskevská i kazaňská škola. Druhá jmenovaná kladla důraz na nutnost rozlišit jazyk jako určité sociální společenství a jazyk individuální. Touto svou metodologickou zaměřeností se stala základem pro Saussurovu myšlenku o protikladu konkrétního autentického sdělení zvaného „parole“ vysloveného v určitý okamžik a jazyka jako abstraktního systému konvenčních pravidel - „langue“.

V 50. letech 20. století, kdy se konstituuje psycholingvistika - v jejichž počátcích bylo základním úkolem uvést do souladu poznatky psychologie a lingvistiky -, dochází k oživení zájmu o tyto vnější jazykové faktory. Zpočátku měl na psycholingvistiku hlavní vliv také generativní model Noama Chomského, především pak jeho teorie o vrozeném mechanismu osvojování a užívání jazyka.

¹ Černý, Jiří (1996:117).

² Černý, Jiří (1996:120).

Asi od konce 60.let dochází ke změně: Chomského generativní model a zkoumání izolovaných vět odhlíží od základních komunikativních funkcí jazyka a od pragmatických okolností sdělovacího procesu, mezi něž patří vztah mluvčího a posluchače, vliv kontextu a situace při řečové činnosti, atd.

Navzdory nekompromisnímu strukturalismu či generativismu zažívá lingvistika na přelomu šedesátých a sedmdesátých let tzv. „pragmatický zvrat“, kdy se začínají zviditelňovat tzv. pragmatické faktory komunikačního procesu, jako jsou situace, v nichž se výpověď realizuje, předcházející kontext, posluchačovy znalosti mluvčího o tématu výpovědi, sociální podmínky účastníků, vztah rovnoprávnosti či podřízenosti mluvčího a posluchače, čas a prostředí promluvy, počet účastníků, apod. Tyto pragmatické faktory se pak přímo odrážejí ve výběru lexikálních i gramatických prostředků (například deiktických slov, zájmen, určitého a neurčitého členu). Od šedesátých let pak vznikají další pomezí jazykovědné disciplíny: sociolingvistika zabývající se vzájemnými vztahy mezi jazykem a společností, v níž se klade důraz i na situační variantnost užívání jazyka, na vliv sociálních faktorů, na komunikaci; neurolingvistika zkoumající především poruchy řeči a typy afázií, dále textová lingvistika, kognitivní lingvistika, apod. Se všemi těmito disciplínami stylistika úzce spolupracuje.

1.2 STYLISTIKA A JEJÍ MÍSTO V PORTUGALSKÉ JAZYKOVĚDĚ

Přestože pevnou půdu pro pojetí současné portugalské lingvistiky vytvořil strukturalistický a generativní model, ostatní makrolingvistické směry - jako jsou například kognitivní lingvistika, psycholingvistika, pragmatika, teorie verbální komunikace, apod. - také tvoří její významnou součást. Stylistika jako jazykovědná disciplína však představuje oblast v portugalské lingvistice marginální. Nalezením průsečíkových bodů mezi stylistikou tak, jak ji například pojímá Pražská lingvistická škola, a výše zmíněnými jazykovými disciplínami by však mohlo stylistice vytvořit v rámci portugalské lingvistiky pevnější pozici. Zatímco v jiných evropských zemích má stylistika pevné kořeny, portugalská lingvistika ji vnímá jen z povzdálí a na rozdíl například od české, slovenské, anglosaské či francouzské lingvistiky nemá propracovány definice obsahu pojmů „stylistika“ a „styl“, a to i přesto, že v dějinách portugalské lingvistiky vzniklo několik prací zaměřených na její problematiku.

V padesátých letech vznikla dvě stěžejní díla, která podnítila zájem o stylistiku v portugalské lingvistice. Zde patří *Estilística da língua portuguesa*, publikovaná v Lisabonu v roce 1945, jejímž autorem je Manuel Rodrigues Lapa. Toto dílo bylo na svou dobu v portugalské lingvistice opravdovou inovací. Dalším důležitým bodem ve vývoji stylistiky v portugalském kontextu byl překlad díla, *Le style et ses techniques* publikovaného roku 1947 v Lisabonu (Edições 70), který vyhotovil sám autor díla, Marcel Cressot. Každá ze zmíněných prací však na stylistiku pohlíží ze zcela jiného hlediska a my se pokusíme o vystižení zajímavých myšlenek jednotlivých děl a v případě možnosti také o jejich srovnání.

V *Estilística da Língua Portuguesa* Manuel Rodrigues Lapa vychází z jediného zdroje, a tím bylo dílo a teorie Charlese Ballyho, který jej inspiruje nejen terminologicky, ale i koncepčně. Lapa vychází z názoru, že i jazyk mluvený, živý a spontánní disponuje systémem výrazových expresivních prostředků a stejně jako on staví do opozice obsah jazykový a obsah stylový. V tomto aspektu se shoduje s Ch. Ballym a jeho binárním dělení jazyka na jazyk logický (intelektuální – či intelektový) a „sentimentální“.³

³ Lapa, Manuel Rodrigues (1984: 30-31).

„Em presença das coisas, o nosso espírito reage da seguinte maneira: ou as percebe ou as sente. Quase sempre estas duas operações, a percepção e o sentimento andam ligadas, mas, por via de regra, em proporções diferentes. Praticamente há objectos que despertam mais a nossa inteligência, outros que chocam mais a nossa sensibilidade. Assim, também as palavras: uma têm uma dominante afectiva, outras uma dominante intelectual.“⁴

[Naše duše na věci reaguje tak, že jim buď rozumí, nebo je cítí. Téměř vždy jsou tyto dva procesy, percepce a emoce, různou měrou propojeny. Prakticky můžeme rozdělit předměty na dvě skupiny: ty, které probouzejí spíše naše intelektuální vnímání, a ty, které se dotýkají spíše našeho citového vnímání. Tak je to i se slovy. Některá slova mají citovou převahu, jiná zase intelektuální].

Lapa rovněž vychází z Ch. Ballyho klasifikace citových vjemů, které mohou výrazové prostředky vyvolat, a přejímá tak při interpretaci stylových hodnot výrazových prostředků Ballyho terminologii: vjemy přirozené a vjemy evokační. Přirozeným vjemem může být například projev radosti a smutku, obdivu a pohrdání či intenzifikační vyjádření skutečnosti. Evokačním vjemem pak rozumí zařazení výrazových prostředků do určité sociální skupiny (familiární jazyk, argot, žargon, apod.) či do určité doby. Přestože pro Lapa je Ballyho pojetí stylistiky jakožto stylistiky sociální či stylistiky výrazových prostředků stěžejním zdrojem, je patrné, že se s ním rozchází v názoru, že je nutné striktně oddělovat jazyk mluvený od jazyka psaného, čímž se přibližuje k názoru estetických idealistů Ch. A. Vosslera a L. Spitzera, a ke stylistice literární, z níž vychází například v kapitole o neohebných slovech, která je z velké části věnovaná zkoumání stylistických hodnot v jazyce literárním. V kapitole věnované slovní zásobě vyzdvihuje schopnost slov vyvolávat různé vjemy: auditivní, vizuální, tepelné, pohybové, hmatové, zbarvení, chuťové, vzpomínkové, ale i vjemy odporu a okouzlení či učarování, tedy všechny konotace psychologického, sociálního, kulturního původu, a to vždy v závislosti na kontextu. Jako stylisticky zbarvený výrazový prostředek vnímá foneticko-stylistické vlastnosti některých grafémů, opakování slov, různé stupně expresivity a synonym, syntagmatické spojení slov významově kompatibilních avšak citově jinak zbarvených, neologismy, archaismy, pomocí nichž je možné vykreslit různé povahy a vlastnosti člověka, slova cizí, apod. Poukazuje na rozdíl mezi sentimentální a intelektuální hodnotou jazykových prostředků a na stylistické odchylky od tradiční gramatické normy.

Na názorové postoje Ch. Ballyho navazuje také dílo významného francouzského lingvisty Marcela Cressota, který své dílo *Le style et ses techniques*⁵ přeložil do portugalského jazyka, čímž umožnil nejen srovnání použití různých výrazových prostředků v jazyce francouzském a portugalském, ale zpřístupnil také hlubší teoretické pojednání o stylistice výrazových prostředků. Podobně jako M. R. Lapa však nesouhlasí M. Cressot s Ch. Ballym v názoru, že předmětem stylistiky je zkoumání pouze mluveného jazyka. M. Cressot považuje za výchozí oblast zkoumání stylistiky jazyk literární, a to pro jeho bohatost a různorodost výrazových prostředků. Ve svém díle však M. Cressot nezkoumá pouze styl autora či literární styl, avšak styl jazykových prostředků obsažený v psaném jazyce. Proto jej můžeme považovat za představitele stylistiky jazykových prostředků. Klade důraz na vztah existující mezi myšlením a jeho jazykovým vyjádřením a podává definici obsahů takových pojmů, jako jsou stylistika, stylistická analýza, slovo, expresivní hodnota, estetická hodnota a jiné. V podstatě jde o jedno z mála děl, které v kontextu portugalské lingvistiky vycházejí ze

⁴ Tamtéž.

⁵ Cressot, Marcel (1947).

stylistiky jako již pevněji zakořeněné a definované jazykovědné disciplíny, o čemž svědčí mimo jiné také jeho zkoumání různorodosti textu, hierarchizace výrazových prostředků odvíjející se od komunikačního rámce, což jsou faktory ovlivňující a formující jazykový styl. Ve svém díle tak Cressot například poukazuje na rozdíl mezi jazykem dětí a jazykem dospělých, jazykem domácím a salónním, jazykem lidí vzdělaných, jazykem spontánním a formálním. Podle M. Cressota spočívá základní princip stylistiky ve výběru jazykových prostředků v závislosti na typu jazyka, a to za účelem zajištění maximálního efektu komunikačního aktu, ne však pouze expresivních prostředků spojených s jazykem mluveným, avšak také s jazykem literárním. Tímto se odlišuje od Ballyho pojetí stylistiky, jakožto disciplíny zaměřující se pouze na jazyk mluvený, nepřipravený, spontánní, proti němuž stojí jazyk literární, jehož autor používá vědomě, za účelem dosažení estetického efektu, stejně tak, jako se snaží vědomě docílit estetického účinku malíř použitím rozličných barev či hudebník různých zvuků. M. Cressot však oponuje tím, že jazyk psaný je také komunikace a veškeré estetické efekty jsou tu použity proto, aby čtenář textu lépe porozuměl. Jazyk literární tak podle něj vytváří výchozí bod, z něž má stylistika vycházet. Cressot poukazuje na rozdíl existující mezi pojmy styl a stylistika a ztotožňuje se s názorem L. Spitzera a J. Marouzeau, že styl je postoj, který zaujímá autor či mluvčí k jazykovému materiálu. Je tedy součástí stylistiky. Cressot vyzdvihuje význam literárního jazyka v oblasti stylistiky také proto, že poskytuje dostatečně průkazné materiály, na jejichž základě lze abstrahovat obecné zákonitosti týkající se výběru jazykových prostředků či také vztahu mezi myšlením a jeho jazykovým vyjádřením.

Cressot se v rámci stylistické analýzy snaží podtrhnout také rozdíl mezi jazykem autorským a jazykem skupinovým a klade důraz na to, aby bylo vždy bráno v potaz synchronní hledisko, tedy stav jazyka v určité době jeho vývoje. Cressot také upozorňuje na to, že v metodě stylistického bádání by se nemělo vycházet z přiřazování jazykových prostředků psychologickým stavům. Takto může postupovat jedině psycholog. Taková metoda totiž popírá dva hlavní metodologické principy stylistiky.

Za prvé: nelze studovat emoce pouze v rámci existujících formulací. Emoce lze analyzovat a vyjadřovat v takových kvalitativních a kvantitativních odstínech, které umíme vyjádřit pouze v takovém jazykovém materiálu, kterým jsme vybaveni..

Za druhé: vyjadřování emocí nezáleží pouze na reakci uživatele, ale také na jeho vyjadřovacích schopnostech, na percepčních schopnostech adresáta a na komunikačním rámci promluvy.

Přesto se Marcel Cressot nebrání zkoumání souvislostí mezi vnímáním vnějšího světa a vyjadřováním takového vnímání uživatelem jazyka. V této souvislosti klade do opozice impresionismus a expresionismus; ne jako dva umělecké směry, ale jako dva zcela opačné způsoby vnímání okolního světa: expresionismus vyjadřující emoce, duševní pocity jako jsou děs, hrůza z násilí, strach, samota. Proti němu impresionismus jako realismus dovedený k dokonalosti.

„A frase expressionista é uma frase meditada, preocupada com a ligação de factos às suas causas e consequências. Daqui podemos prever uma frase longa, rica em subordinadas, rigorosamente articulada. Além disso, dado o pensamento atingiu a sua maturidade e estando os seus elementos rigorosamente classificado e amalgamados, teremos uma frase contínua, de desenvolvimento regular, sem quebras, donde a sequência progressista e, em ...há finalmente uma preponderância do ritmo concordante, o mais adequado à sugestão de equilíbrio, de unidade dos factos e do pensamento que os organiza.⁶“

⁶ Cressot, Marcel (1947:19).

[Věta expresionistická je promyšlená a její autor dbá na to, aby v ní byly vysvětleny příčiny a následky skutečností. Proto lze předpokládat větu delší, bohatou na podřadné věty a důrazně vyslovenou. Jsou-li myšlenky již vyspělé, důkladně rozříděné a propojené, pak lze očekávat větu souvislou, rozvitou ve shodě s gramatickými pravidly, vyslovenou bez přerušování. Odtud také pramení progresivní sekvence..., tedy věta, v níž převládá souvislý rytmus, jenž je nejvhodnější pro docílení rovnováhy, ucelené informace a myšlení, jenž tyto informace organizují].

„O impressionismo, recusando o estabelecimento de relações de causa e efeito, tenderá, naturalmente, para uma frase curta: há uma justaposição de factos à medida que vão subindo à consciência, e a cada um corresponde uma individualidade, donde uma linha descontínua, a que se chamou pontilhismo, e frequentes discordâncias rítmicas, ...As frases longas também são certamente utilizadas: a ultrapassagem do quadro inicial e a ausência de estrutura rigorosa darão testemunho da mesma tendência.“⁷

[Impresionismus nepopisuje příčiny a následky. Je tedy přirozené, že jsou pro něj charakteristické kratší věty. V nich jsou za sebou řazeny informace tak, že se postupně dostávají do vědomí posluchače, a každá informace představuje určitou individualitu. Odtud pak pramení určitá nesouvislost, která byla známá pod jménem „pointillismus“, a časté rytmické nesoulady... Delší věty jsou sice také používány, ale přesažení původního rámce a absence důsledné struktury jsou svědky stejné tendence.]

V šedesátých letech se objevují další dvě díla, která se pokouší navázat na stylistickou lingvistiku. M. Said Ali v Gramática secundária da língua portuguesa (São Paulo, 1964) zakládá svou gramatiku na syntaktické stylistice a zkoumá především stylistické hodnoty konkrétních nadvětných syntaktických uspořádání. V této gramatice se však autor nezabývá teoretickou stránkou stylistiky, ale omezuje se na vyjmenování konkrétních příkladů syntaktického větného uspořádání. Hluběji propracovaná teorie stylistiky se pak objevuje až v překladu knihy Linguística e estilo, kolektivní dílo autorů, jimiž jsou Nils Erik Enkvist, John Spencer a Michael J. Gregory, jehož překlad byl vyhotoven Wilemem Assisem (1964), kde je poprvé v rámci portugalské lingvistiky definována příznakovost a nepříznakovost, kontext, registr, mikrostylistika a makrostylistika, jazyková stylistika a behaviouristická stylistika. Zmíněné dílo je pojato jako určitý návod na stylistickou analýzu textu s tím, že vyzdvihuje význam kontextu a jeho vliv na stylistický výběr a uspořádání jazykových jednotek, který klade do protikladu k jejich čistě gramatickému uspořádání. Klade důraz jak na individualitu autora, tak na druh žánru či typ textu. „se o estilo de um poeta for comparado ao de um livro de engenharia, chegaremos por força a considerações acerca da diferença entre poesia e técnica e não a uma avaliação da individualidade do poeta em termos de diferença entre seu poemas e os de outros poetas.“⁸ [Srovnáváme-li styl básníka s knihou o inženýrství, pak nutně dojdeme k závěru, že existuje rozdíl mezi poezií a technikou, a že takto nelze hodnotit básníkovu individualitu či rozdíly existující mezi jeho básněmi a básněmi jiných básníků.]

⁷ Cressot, Marcel (1947:19).

⁸ Spencer, J., Enkvist, N.E., Gregory, M.J. (1964:39).

Styl je vnímán také jako určitá odchylka od normálního úzu a jazykové normy. Odchylka vyjadřující určité stylistické zbarvení však musí být určena na základě zjištění frekvence použití a statistických výpočtů. Rozlišuje mezi stylem obecným a popisem specifických konkrétních stylistických kategorií, které jsou ovlivněny kontextem, časem, místem a situací (metrum, styl izabelský, literární styl, literární škola, literární žánr, komunikační situace, apod.). Všechny zmíněné komunikační faktory skrytě předpokládají určitou komunikační normu. Stylistika tedy nezkoumá pouze mikrolingvistickou rovinu (od fonémů k větě), nýbrž také rovinu makrojazykovou a všechny vztahy mezi jazykovými jednotkami, které jsou či mohou být vyjádřeny v rámci širším, než je věta. Styl textu je soubor kontextových pravděpodobností jeho jazykových položek.

Velký důraz je zde kladen na pravděpodobnost výskytu jazykových jednotek v určitém kontextu a s ním také je spojen termín „marcadores de estilo“, termín, který odpovídá stylisticky příznakovému prvku, v jehož opozici stojí prvky stylisticky neutrální. Použití takových stylisticky příznakových a neutrálních prvků klade autor do souvislosti s pragmatickými faktory, tedy s mimojazykovou motivací, jako je například vztah mezi mluvčím a posluchačem, autorem a čtenářem, společenské postavení participantů komunikace, registr, vyvolání reakce v posluchači či čtenáři (tzv. Behaviouristická stylistika).

Sedmdesátá léta znamenají pro vývoj stylistiky v portugalské lingvistice zásadní obrát, poněvadž jsou publikovány překlady teorií a pojednání týkající se funkční a strukturální stylistiky. Mezi stěžejní díla a autory, ovlivňující pojetí stylistiky v portugalské lingvistice, patří například překlad studie *Lingvistika a poetika*, od Romana Jakobsona, který zpracoval Izidoro Blikstein (1970), a překlad díla Michaela Riffaterra *Estilística estrutural*, který zpracoval Daniel Delas (1973). Tito dva autoři měli zásadní vliv i na vznik tzv. konstrukturní stylistiky, která je součástí rozsáhlého díla *Gramática Construtural da Língua Portuguesa* (1972), jehož autory jsou Eurico Back a Geraldo Mattos a také *Contribuição à Estilística Portuguesa* (1977), jejímž autorem je Mattoso Câmara, Jr.

Studie Romana Jakobsona vychází z pražské funkční stylistiky a z poetické funkce jakožto hlavní funkce jazyka. Do rámce komunikativní funkce jazyka zahrnuje kontext, sdělení, vztah mezi emitorem a recipientem, kontakt a kód. Kontext zastupuje referenční funkci (tedy funkci, kterou se jednotlivé části promluv vztahují k mimojazykovému i vnitrojazykovému časoprostorovému rámci a objektům své reference), sdělení pak odpovídá přenášené informaci, emitor funkci emotivní (mluvčí vyjadřuje své emoce a postoje), recipient funkci apelové (posluchač je ovlivněn a přiveden k vykonání něčeho), kontakt mezi partnery představuje funkci fatickou (kontaktní funkce jazyka, kterou se udržuje kontakt mluvčího a posluchače), kódem je pak rozuměno médium (mluvená či psaná podoba komunikace). Mezi všemi funkcemi vyzdvihuje dominantní funkci poetickou, v níž se promítá princip ekvivalence (tedy princip uplatňující se na ose paradigmatické při výběru konkrétních jazykových znaků a vycházející z opozic, například synonymum x antonymum) z osy výběru na osu kombinace (tj. z paradigmatické osy na osu syntagmatickou). V literárním jazyce – zejména básnickém – tedy dochází k substituci na syntagmatické ose, a to v rámci fonologických, sémantických nebo syntaktických podobností na úrovni kódu (rýmy, slovní hříčky, synonyma, syntaktické paralely apod.).

Znaky a struktury jazyka (věty a text) jsou prostředkem určitého sdělení a jsou obměňovány znaky a strukturami zdůrazňujícími tvárné možnosti samotného jazyka. Stylistická hodnota znaku se odvíjí od jeho pozice uvnitř systému; zkoumá se tedy forma znaku vzhledem k textu či k jazykovému systému společně s expresivním účinkem, který takto použitý znak může vyvolat. Jakobson klade důraz na obsah a podobu sdělení, poměr jeho částí obsahových i formálních, spojuje tedy strukturální a funkční stylistiku tím, že se zabývá použitím struktury věty a textu vzhledem k jednotlivým jazykovým funkcím, jako jsou funkce jazyka obecného, vědeckého, konvenčního, lyrického, novinářského apod.

Michael Riffaterre ve vyhledává definici obsahu takových pojmů, jako jsou individualita stylu, autorský styl, stylistická analýza, stylistický kontext, stylistická funkce. Zkoumá styl na základě odchylky (tzv. „desvio à norma“) od normy, která tvoří tzv. „linguagem zero, neutra“, tedy jazyk nulový, neutrální a došel k závěru, že teprve kontext aktualizuje stylistickou hodnotu znaku. Literární styl představuje podle jeho koncepce jakoukoliv individuální psanou formu vykazující literární záměr a od jazykového stylu se liší tím, že zkoumá pouze příznakové stylistické prvky. Další rozdíl spočívá v tom, že zatímco jazykoveda se zabývá jak funkcí emisora tak funkcí recipienta jako hlavních partnerů komunikace, pak stylistika zkoumá pouze reakce dekodéra. Proto Riffaterre rozlišuje také jazykovědnou komunikaci od komunikace literární, jejíž předmětem je přenos literární zprávy. Ta se liší od běžné zprávy svou složitostí, poněvadž autor nemá k dispozici parajazykové výrazové prostředky (gestikulace, intonace), a také nemá možnost se přizpůsobit reakci čtenáře (posluchače). Na druhou stranu však mimo zprávy předává také způsob dekodování zprávy, předává mu svůj vlastní postoj k dané zprávě. Má tedy k dispozici specifické mechanismy, kterými kontroluje dekodování zprávy čtenářem. Stylistika tedy má hledat takové prvky, které ovlivňují dekodování, a zachytit reakce tzv. informátorů, kteří hodnotí svou reakci jako pozitivní, či negativní. Zkoumá ne hodnotu, ale stimuly, které vyvolávají dané reakce, a tímto stimulem může být kontext.

„O contexto estilístico é um pattern linguístico em que um elemento imprevisível provoca uma ruptura; o contraste que resulta desta interferência é o estímulo estilístico“.⁹

[Stylistický kontext je jakýsi jazykový pattern, v němž nepředvídatelný prvek vyvolá určité narušení; a kontrast, který vzejde z tohoto narušení, pak představuje stylistický stimul.]

Riffaterre rozlišuje mikrokontext od makrokontextu. Mikrokontext představuje jakýsi vnitřní stylistický proces, v rámci něhož je stylistický efekt dosažen kontrastem předvídatelných prvků s nepředvídatelnými prvky. Makrokontext je chápán jako vnější stylistický mechanismus, který může mít dvě funkce: zesílit stylistický efekt, posílit efekt mikrokontextu, anebo zjemnit či úplně zrušit stylistický efekt a obklopit jej podobnými prvky, s nimiž nemohou vytvořit žádný kontrast. Stylistická funkce tedy vzniká tzv. valorizací slov a výrazů, které by neupoutaly žádnou pozornost, kdyby nenarušily určitý „pattern“; přičemž důležitou funkci zde zastává reakce recipienta, který přiřazuje znakům vlastní hodnotu.

Velkou podobnost se strukturální stylistikou pak vykazuje, jak již bylo řečeno, konstrukturní stylistika, která je součástí již zmíněné *Gramática Construtural da Língua Portuguesa*. Přestože autoři konstrukturní gramatiky neuvádějí Jakobsona a Riffatera v bibliografii, jejich vliv je patrný ze zvýraznění poetické funkce jazyka a funkce emisora a recipienta. Stylistika je zde popsána jako věda zkoumající styl a výběr jazykových prostředků. Přestože se jedná z velké části o stylistiku výrazových prostředků, přece jen je tu patrný silný vliv Jakobsonův, spočívající ve zvýraznění funkce jazyka básnického a v hlubším zkoumání takových poetických aspektů, jako jsou prozodie, rytmus, rým, melodie, tón, intenze, témbro, větná stavba (souřadnost a podřadnost vět), shoda mezi jednotlivými větnými členy apod. Styl je tvořen výběrem takových jazykových prostředků, které má mluvčí k dispozici. K tomu, aby bylo možné určit v jazyce styl, je nutné znát tzv. konstrukturní vlastnosti zkoumaného jazyka, přičemž konstrukturní se rozumí každá věta mající jednak svou konstrukci (tedy fonologicko-morfologické vlastnosti) a jednak svou strukturu (tedy vlastnosti syntaktické). Konstrukturní metoda bádání vychází z teorie komunikace a z dialogu mezi

⁹ Riffaterre, Michael (1973:56).

dvěma rodilými mluvčími, který se odehrává v rozličných situacích. Právě analýza těchto situací je nutná k tomu, aby mohl být determinován jazykový styl. Řečová činnost emitora a recipienta je tedy vždy spjata s určitou situací (jde o sdělení, které emitor vysílá recipientovi). Pakliže se v této zprávě prvky pravidelně opakují, hovoří se o konstantách. Pokud se mezi sebou liší, pak hovoříme se o protikladech („oponências“). Jazykový styl je pak možné určit jen v případě, je-li znám kompletní popis všech vlastností konstruktor zkoumaného jazyka a také kontext. V tomto bodě lze vidět shodu se strukturální stylistikou Riffatterra, který na kontext kladl obrovský důraz. Pro stylistickou analýzu je však bezpodmínečně nutné znát také kompletně lexikální a sémantické vlastnosti jazykových znaků. Styl se může vztahovat nejen k jazykovému systému, nýbrž také k autorovi. Autoři vycházejí z komunikativní funkce jazyka a ze strukturálního popisu jazyka, a na těchto dvou pilířích zakládají techniku svého popisu. Strukturální (či konstruktorální) stylistiku definují jako vědu deduktivní a staví ji do protikladu s induktivními postupy charakteristickými pro předchozí lingvistické bádání:

„A pesquisa estilística tem sido indutiva, em todos os trabalhos realizados até o presente: partem de vários estilos pessoais e pretendem atingir o estilo social; comparam vários estilos de época e tentam desembocar no estilo de língua, evidentemente intuindo pelos vários tratadistas que abordam o problema estilístico. A nossa técnica nos proíbe o método indutivo: pela primeira vez, uma língua de grande civilização possui desvendadas as suas construtoras lexicais e semânticas e nos permite o exame estilístico dedutivo, principiando pelo estilo de língua.“¹⁰

[Stylistické bádání bylo ve všech realizovaných pracích až do současnosti induktivní: vycházelo z jednotlivých autorských stylů, přičemž cílem bylo definovat styl společenský; srovnávány byly styly různých období, aby mohl být definován styl jazykový. Takový byl záměr lingvistů zabývajících se problematikou stylistiky. Naše technika však zakazuje induktivní metodu a je to poprvé, co jazyk velké civilizace odhalil lexikální a sémantické konstruktor a umožnil nám tak stylistické zkoumání dedukční, vycházející z jazykového stylu.]

Konstruktorální stylistika je rozdělena na stylistiku speciální a stylistiku obecnou. Speciální stylistika se týká konkrétního jazyka a může být synchronní (zkoumající jazykový styl, styl současného jazyka nebo styl díla) nebo diachronní (zkoumající jazykový styl v různých etapách jazykového vývoje, styl určitého období a s ním spojené literární školy a styl autora). Obecná stylistika pak pracuje s jazykem jako obecným systémem jazykových zákonitostí a může být také synchronní a diachronní.

Předmětem stylistiky je vyhledávání takových jazykových prostředků, které by dokázaly oživit komunikaci. Jazyk může být použit buď neutrálně za účelem neutrálního sdělení, nebo expresivně za účelem expresivního vyjádření, za čímž je možno vidět další paralelu s pojetím Riffatterrovým, který učinil podobné rozlišení na jazyk neutrální a jazyk expresivní.

Bylo již řečeno, že konstruktorální metoda vychází z dialogu, z řeči hovorové, spjaté s určitými situacemi. Nicméně v oblasti stylistiky převažuje studium jazykových vyjádření na podkladě literárním, poněvadž na něm se odvíjí nejširší okruh situací a v nich je pak použito jak expresivních, tak impresivních jazykových prostředků. Stylistika literárního jazyka je pak chápána jako souhrn takových jazykových zdrojů, které jsou použity za účelem oživení tematické jednoty uměleckého díla, a jejím cílem je literární díla individualizovat a podpořit komunikaci. Individualita, tedy styl díla, autora nebo období, vychází především z používání význačných a mytických prvků.

¹⁰ Back, Eurico a Mattos, Geraldo (1972:725).

„O fantástico mundo interior se tem necessariamente de vestir dentro de construturas lexicais e semânticas e da luta do emissor contra a basicidade do sistema é que emanam as peculiaridades e matizes do criado.“¹¹

[Fantastický vnitřní svět se nutně musí odít do lexikálních a sémantických konstruktur a z boje emisora proti zásadám jazykového systému pak vznikají různé zvláštnosti a druhy tvorby.]

V rámci tzv. konstrukturní stylistiky se jazykové znaky dělí na tzv. párové a nepárové prvky. Párovými prvky se rozumějí jednotlivé prvky tvořící kompatibilní syntagmatická spojení, zatímco nepárovými prvky se rozumí fonémy, slabiky, slovní pořádek, shoda mezi jazykovými prvky, prozodie, výslovnost – pomalá či rychlá, koktavá, a nedbalá, tedy takové suprasegmentální prvky, které mohou být různě substitiovány.¹²

Stylistické procesy pak jsou dvojího druhu: kreativní a selektivní (estilística criativa e estilística selectiva). Selektivní stylistika spočívá ve výběru „párových prvků“, zatímco kreativní stylistika spočívá ve využití nepárových prvků k vyjádření významu; a to adekvátně k situaci (opět lze srovnat s Jakobsonovým principem ekvivalence, ekvivalence osy výběru a osy kombinace). Selektivní a kreativní stylistika se pak mohou dále dělit na lexikální a sémantickou. Selektivní stylistika lexikální se zabývá „označujícím“ párových prvků, sémantická selektivní stylistika se zabývá „označovaným“ párových prvků. Kreativní stylistika pak přiřazuje význam lexikálnímu prvku (hovoříme o stylistice lexikální) anebo vychází ze sémantického prvku a obměňuje jeho význam (sémantická stylistika).

Stylistické použití lexikálních jednotek pak může být náhodné (emprego estilístico acidental), dané okolnostmi (emprego estilístico circunstancial) nebo funkční (emprego estilístico funcional). Například deminutivní sufix ne vždy vyjadřuje afekt či lásku k danému předmětu, ale také despekt a pohrdání: slovo „víborazinha“¹³ může vyjadřovat, podle situace, despekt místo obdivu. Náhodné stylistické použití pak spočívá v tom, že někdy lze slovo použít bez jakéhokoliv expresivního zbarvení a vyjadřuje jen pouhou intelektuální informaci. Stylistické použití podle okolností spočívá ve výběru jazykových prostředků v souladu s okolnostmi. Funkčnímu stylistickému použití pak odpovídá adekvátnost výrazového prostředku v souladu s funkcí jazyka.

Sémantická stylistika se netýká lexikálních struktur, ale jejich významu, a to na jakékoliv úrovni. Zdůrazňuje výběr lexikálních jednotek adekvátně k situaci, jejich foneticko-fonologickou realizaci, správné oslovení vůči Bohu a ďáblu (Bůh ďábluvi tyká, ďábel Bohu vyká), důležitost eufemismů či dysfemismů, význam různých slovesných časů a způsobů, kolokaci adjektiva, použití slovní zásoby (slova vypůjčená, cizí, zastaralá či neologismy), používání metonymie a synekdochy, metafory, apod.

Zastáncem stylistiky jakožto disciplíny zkoumající výrazové prostředky je v sedmdesátých letech také Mattoso Câmara Jr., který ve své publikaci z roku 1977 nazvané *Contribuição à estilística portuguesa* vychází ze tří funkcí jazyka Karla Buhlera: funkce znázornění (referenční) odpovídající jazyku intelektuálnímu, výrazové (expresivní/emotivní), spočívající ve vyjádření stavů psychických, a apelové (konativní), kterou mluvčí uplatňuje svůj záměr ovlivnit posluchače a přimět ho k vykonání určité činnosti. Mattoso Câmara vnímá stylistiku jako disciplínu, která doplňuje gramatiku:

¹¹ Back, Eurico a Mattos, Geraldo (1972:727).

¹² Tamtéž.

¹³ Víborazinha – od slova vábora (zmije) a deminutivní přípony –inha. Totó slovo lze přeložit podle kontextu jako malá zmijka, ale také jako zmije jedovatá.

„...pois enquanto esta estuda a língua como meio de representação, a Estilística estuda a língua como meio de exprimir estados psíquicos (expressão) ou de atuar sobre o interlocutor”¹⁴.

[Zatímco gramatika zkoumá jazyk jako prostředek zastupující, pak stylistika zkoumá jazyk jako nástroj vyjádření duševních stavů (expresivní funkce) a ovlivňování partnera komunikace.].

Câmara podává ve svém díle hlubší charakteristiku pojmů jako je styl a stylistická varianta a tyto pojmy používá ve výkladu o fonetickém, lexikálním a syntaktickém jazykovém plánu, podle čehož také dělí stylistiku na stylistiku fonickou, lexikální a syntaktickou. Vnímá jazyk jako individuální jev, jako nástroj exteriorizace a apelu, nástroj vyjádření nejen intelektu, ale také emocí a vůle, sloužící k vyjádření světa nejen objektivního, ale také subjektivního.

„Mas ajunta-se-lhe espontâneamente a exteriorização do estado d’alma em que tais representações (do mundo interior e exterior) nos lançam, e o impulso de fazer o próximo partilhá-lo conosco”¹⁵

[Avšak k jazyku se spontánně připojuje exteriorizace stavů duše, do nichž nás vnitřní a vnější svět uvádí, a také snaha blízkého člověka s námi tyto stavy duše sdílet.]

Slovo, které má zastupující hodnotu, pak může být zabarveno expresivně, čímž může vyjádřit psychický stav a mít funkci apellovou, čímž se staví do opozice s deskriptivní gramatikou.

Câmara stylistice vyhrazuje tři úkoly:

„1) caracterizar, de maneira ampla, uma personalidade, partindo do estudo da linguagem;

2) isolar os traços do sistema linguístico, que não são propriamente coletivos e concorrem para uma como que língua individual;

3) concatenar e interpretar os dados expressivos, determinados pela Kundgabe e pelo Appell, que se integram nos traços da língua e fazem da linguagem êsse conjunto complexo e amplo de enérgeia psíquica.”¹⁶

[1) charakterizovat na základě jazyka osobnostní vlastnosti; 2) izolovat takové jazykové prvky, které nejsou zcela obecně platné, ale vytvářejí jakoby individuální jazyk; 3) spojit a interpretovat ty výrazové prvky jazyka určené Kundgabe a Appell, které patří do jazyka a vytváří z něj onen složitý a široký soubor psychické energie.]

Opět je zde kladen důraz na výrazové prostředky, které mluvčí používá k vyjádření emocí a které tvoří jazyk individuální. Avšak tato individualita jazyka není vždy úplně jasná a zřejmá, poněvadž žijeme ve společnosti, která používá určité společenské standardy, v rámci nichž je někdy těžké individualitu rozpoznat. Proto Câmara spojuje jazykový styl se stylem doby, společenské třídy, města, či země.

Mattoso Câmara provedl tripartivní dělení stylistiky na stylistiku fonickou, lexikální a syntaktickou.

V části věnované fonetické stylistice hovoří o tzv. „tonalidades afetivas“, tedy o citově intonačním zabarvení, které činí z jazyka jazyk individuální a jedinečný, a které pomáhá mluvčímu vyjádřit stav duše. Tohoto citově intonačního zabarvení se například hojně využívá v lyrice - například prostřednictvím timbru jednotlivých samohlásek lze vyjádřit jasnost, sílu,

¹⁴ Câmara, Mattoso (1977:23).

¹⁵ Câmara, Mattoso (1977:23).

¹⁶ Câmara, Mattoso (1977:26).

temnost, apod. Câmara rozlišuje dvě složky fonému: samotný foném v obvyklém slova smyslu, tedy semiotický prvek mající výhradně zastupující funkci a tvořící slova, která také rozlišuje, a stylistické rysy fonémů, které nazývá expresivními rysy, pomocí níž jsou vyjadřovány stavy duše a vůle skryté ve výpovědi. Mezi takovými fonickými prvky pak zmiňuje J. M. Câmara především přízvuk a kvantitu samohlásek. Nepodává exaktní popis těchto suprasegmentálních fonologických a fonetických jevů, avšak navrhuje vysvětlení, z něhož by se mohlo vycházet při dalším vědeckém popisu. Jedná se o tři druhy přízvuku: přízvuk stoupavý, klesavý a stoupavý-klesavý. První z nich poukazuje na apelovou funkci jazyka, a druhé dva pak vyjadřují citové stavy, přičemž klesavý přízvuk vyjadřuje nevělu a duševní skleslost, zatímco stoupavý-klesavý přízvuk vyjadřuje kladné emotivní zabarvení. S tím také souvisí prodloužená výslovnost samohlásek.

Ve výkladu věnovaném lexikální stylistice věnuje pozornost citovému zabarvení významu slov, „loaded words“, které je však více méně dáno konvenčně. Ve významu slova jsou pak rozlišeny dvě funkce: informační a expresivní, přičemž informační funkce vyjadřuje neutrální význam slov a expresivní funkce pak spočívá ve vyjádření afektu.

„A função informativa ... procura empregar (as palavras) de maneira a reduzi-las ao seu significado neutro. A expressividade, ao contrário, faz delas instintivamente cabos elétricos de mais alta tensão“¹⁷

[Informační funkce omezuje použití slov na vyjádření jeho neutrálního významu. Expresivita, naopak, z nich tvoří elektrické dráty vysokého napětí.]

Lexikální stylistika však zkoumá i jiné faktory, které přispívají k expresivnímu vyjádření: z tohoto hlediska se J. C. Mattoso opírá o klasifikaci slovní zásoby Charlese Ballyho spočívající v jejím binárním dělení na slovní zásobu předanou a získanou. Předaná slovní zásoba je taková, kterou se dítě naučí v domácím prostředí a s níž jsou spojeny zážitky z dětství. Zde také převažuje citové zabarvení a samotný pojem ustupuje do pozadí. Získaná slovní zásoba je pak slovní zásoba spojená s každodenním životem, s určitým sociálním zařazením, apod.

V této části se můžeme setkat se snahami o funkční dělení jazyka na jazyk lidový (hovorový) a jazyk literární (erudovaný), přičemž oba jazyky mohou být expresivní.

Syntaktická stylistika pak zkoumá stylistické hodnoty rozličných syntaktických uspořádání.

V osmdesátých letech je nutno zmínit studii *Análise de comunicação, Estilística a análise textual*, (1981) jejímiž autory jsou Maria Beatriz Florido, Maria Emília Duarte da Silva a Joaquim Fonseca. Ti vycházejí z modelu Jakobsona, když vyzdvihují důležitost kontextu a komunikativní funkce jazyka a mezi jeho hlavní složky řadí: jazykový i mimojazykový kontext (contexto verbal, contexto extraverbal), sdělení (mensagem), tedy vlastní přenášená informace a její obsah, kontakt (canal), kterým se rozumí styk partnerů a kód (código), tedy médium - mluvená či psaná forma komunikace. S druhem užitého kódu také souvisí to, zda jde o mluvčího či posluchače, nebo pisatele a čtenáře. U mluvčího (obecně emisor) předpokládáme intenci, se kterou komunikaci uskutečňuje. Mezi hlavními komunikativními funkcemi jazyka jsou zde zmíněny následující: funkce referenční (função informativa ou referencial) vycházející z mimojazykového kontextu a poukazující na vnější časoprostor promluvy; funkce poetická (função poética) zdůrazňující obsah a podobu sdělení, poměr jeho částí obsahových a formálních a vztah mezi mluvčím/posluchačem a sdělením; funkce expresivní/emotivní (função expressiva) vycházející ze sebevyjádření mluvčího a zvláště jeho emocí; funkce apelová (função apelativa), která odpovídá funkci konativní, vyjadřující záměr

¹⁷ Câmara, Mattoso (1972:26).

ovlivnit posluchače, přimět ho k něčemu, a funkce metajazyková (função metalinguística), spočívající v přenesení pozornosti na vlastní formu jazyka (ve vztahu mluvčí/posluchač – kód).

Tato studie také obsahuje horizontální dělení jazyka, a to geografické (dělí jazyk na dialekty a interdialekty) a funkční (dělení jazyka na standardní, mluvený, profesní, a jazyk sociálně uzavřené skupiny).

Stylistika je zde velmi důrazně spjatá s expresivní/emotivní komunikativní funkcí jazyka, a to jak v jazyce literárním tak v běžném každodenním jazyce mluveném. Jazykové prostředky, které jsou použity v expresivně emotivním významu, jsou pak nazývány stylistickými zdroji, jde tedy o stylisticky aktivní, příznakové jazykové prostředky.

„As possibilidades que a língua oferece à exploração individual para a criação de efeitos adequados à manifestação comunicativo-expressiva podem designar-se recursos estilísticos.“¹⁸

[Možnosti, které jazyk nabízí k individuálnímu dosažení účinků adekvátních ke komunikativně-expresivnímu vyjádření se mohou označit jako stylistické prostředky.]

Tyto stylisticky aktivní výrazové prostředky mají být předmětem zkoumání stylistiky, která je také dělí na:

1. stylistické prostředky, které mohou být vyjádřeny na úrovni označujícího (aliterace, onomatopoická slova, rytmus, metrika a rým),
2. stylistické prostředky, které mohou být vyjádřeny na úrovni označovaného a které jsou založené na rozdělení významu na denotát a konotát, tedy na detonativní význam spočívající v zastoupení samotných objektů a konotativní význam odpovídající emotivním, citovým, subjektivním postojům mluvčího k vyjadřované skutečnosti. Ten může být vyjádřen metaforou, alegorií, synestézií, metonymií, synekdochou, apostrofou, antitezí, eufemismem či dysfemismem, hyperbolou, ironií apod.,
3. stylistické prostředky syntaktické, které se uplatňují především v přímé řeči při zvýraznění osobních reakcí a postojů ke sdělované skutečnosti,
4. jiné stylistické prostředky (přímá a nepřímá řeč, synchronní jazykové variety, stylistická hodnota některých slovních druhů a některých gramatických kategorií, adjektivum, adverbium končící na –mente, některé slovesné časy a způsoby).

V posledních letech se v rámci portugalské lingvistiky projevují také snahy vycházet ze stylistického rozvrstvení jazyka. Především je kladen důraz na jazyk žurnalistický – zde zmiňme například o *Livro de Estilo* (2005) shrnující nejen etické a deontologické zásady žurnalistiky, ale také kritéria, žánry a techniky, které denní tisk *Público* používá. Projevují se snahy charakterizovat také styl řeči, tendence a dlouhodobé účinky komunikačních médií, jako například v publikaci *Teoria de Comunicação* (2003) apod.

1.3 MEZIOBOROVÝ CHARAKTER STYLISTIKY

Stylistika je v současné portugalské lingvistice vnímána jako jazykovědný obor pomezí, neboť přebírá jednotlivé přístupy a pojmový aparát z jiných lingvistických disciplín. Například stylistické faktory ovlivňující výběr jazykových prostředků jsou předmětem zkoumání jiných pomezních jazykovědných oborů, teorií, témat a oborů jako jsou například teorie verbální komunikace, konverzační analýza, kvantitativní lingvistika,

¹⁸ Maria Emília Duarte da Silva, Maria Beatriz Florido, Joaquim Fonseca (1981:48).

pragmatická lingvistika, sociolingvistika, teorie mluvních aktů, textová lingvistika, apod. Přestože předmětem našeho bádání bude především propojení stylistiky se základními jazykovědnými rovinami (fonetickou, morfologickou a syntaktickou), zaměříme se také na zkoumání hodnot členu v rámci makrolingvistických rovin, jako jsou sémantika a funkční stylistika.

Teprve od 60. let minulého století se začalo v portugalské lingvistice prosazovat bádání zaměřené nejen na psaný, ale také na mluvený jazyk. Lingvistika začíná být vnímána jako společenská věda, která obecně získává charakter mezioborovosti a spolupracuje nejen se společenskými vědami, ale také s vědami kognitivními. Nestuduje jen rozličné formy lidského poznávání, ale také formy umělého (počítačového) myšlení. Vzájemně tak spolupracují různé vědní obory: od psychologie, přes neurovědu, kybernetiku, umělou inteligenci až po filozofii mysli.

„Cada vez mais, também, alguns aspectos das relações entre diferentes áreas da Linguística, implicadas sobretudo na análise da interação verbal, da conversação e da produção discursiva que claramente situam a investigação linguística no espaço da Ciência Social, têm vindo de modo progressivo a ser incluídos no âmbito mais alargado da Ciência Cognitiva“¹⁹

[Čím dál častěji jsou některé aspekty vztahů existujících mezi různými oblastmi lingvistiky, jako je analýza verbální interakce, konverzační analýza a analýza diskursu, které jsou jasně situovány v oblasti společenských věd, zahrnovány do širšího rámce věd kognitivních.]

V takovém kontextu úzkého kontaktu existujícího mezi jednotlivými vědami a jazykovědnými přístupy by zřejmě nemělo význam stylistiku definovat jako autonomní disciplínu.

Soustředíme se nyní na body, v nichž se stylistika setkává i s jinými jazykovědnými pomezními disciplínami.

První z nich by mohla být teorie verbální komunikace (análise da interacção verbal) zkoumající složky komunikačního modelu, kdy někdo někomu něco sděluje, a to v určitém prostředí a pomocí určitých prostředků. Stejně jako stylistika, tak jak byla definována výše v různých fázích vývoje, i teorie verbální komunikace věnuje pozornost subjektům účastníků komunikace, které mají své osobní vlastnosti, znalosti a zkušenosti, prožívají momentální psychofyzický stav, jsou ovlivněni vzájemnými vztahy a sociálními rolemi. Teorie verbální komunikace rozlišuje různé způsoby komunikace a řeší otázku komunikační kompetence, která

„...představuje potenciál, z něhož vybíráme prostředky, které jsou v souladu s charakterem situace, které považujeme za adekvátní vzhledem k našemu cíli a záměrům, za vhodné vzhledem k adresátovi; výsledkem tohoto výběru - i když někdy nepřilíživě uvědomělého - je pak styl našeho jazykového projevu.“²⁰

V současné portugalské lingvistice je stylistika definována jako:

„ramo da linguística que estuda os valores afectivos dos meios expressivos e dos processos de estilo de uma língua.“²¹

¹⁹ Faria, Isabel; Pedro, Emília; Duarte, Inês; Gouveia, Carlos (et.al.), Introdução à Linguística Geral e Portuguesa (1996:23).

²⁰ Hofmanová, Jana (1997:41).

²¹ Dicionário da Língua Portuguesa Contemporânea (2001:1579).

[jazykovědný obor zabývající se studiem afektivních hodnot výrazových prostředků a stylistických jazykových procesů.]

Je tedy zřejmé, že s teorií verbální interakce má společný právě tento bod – výběr jazykových prostředků v souladu s komunikační kompetencí a přizpůsobení projevu tak, aby bylo dosaženo u adresáta porozumění a správné interpretace, k níž právě přispívá další složka komunikační události, a tou je kód, který může být verbální i neverbální (k prostředkům neverbálním patří jevy paralingvální, jako jsou prozodie, intonace, pauzy, tempo řeči, hlasitost, tón hlasu). V rámci teorie verbální komunikace vznikají různé podoby komunikačních modelů, které se zakládají mimo jiné i na klasifikaci jazykových funkcí: (K. Bühler tak dělí jazykové funkce na expresivní, konativní a referenční, M. A. K. Halliday na funkci interpersonální, ideální a textovou, dále K. Popper pak vychází ze vztahu mezi komunikací lidskou a zvířecí a dělí jazykové funkce na dvě nižší (expresivní a signalizační - ty jsou lidem a zvířatům společné) a dvě vyšší (deskriptivní a argumentační - ty se týkají pouze lidského světa). Ke klasifikaci funkčních stylů přispěla i Pražská škola, která tak vytvořila základy pražské funkční stylistiky, a která, počínaje B. Havránkem, dělila jazykové funkce na funkci komunikativní, prakticky a teoreticky odbornou, estetickou, na základě dominance jednotlivých funkcí byly vytvořeny základy pro popis jazykových rovin, ke kterým později přibýly další: hovorový (konverzační), pracovní (věcný, jednající), vědecký a básnický, styl publicistický a styl řečnický.

„Spojení mezi teorií verbální komunikace a stylistikou se tedy uskutečňuje přes pojem funkce. Součástí naší kompetence je zřejmě i kompetence stylistická, která nám umožňuje volit vhodné výrazové prostředky v souladu s dominantní funkcí projevu; a přesto, že se funkce často kombinují, je velký rozdíl mezi stylem textů, jimž dominuje funkce referenční, expresivní, konativní, kontaktní, metajazyková nebo poetická. Jako „objektivní“ či „subjektivní“ stylové činitele se uplatňují i další složky komunikační situace jako záměry a strategie účastníků, jejich sociální role a statuty, jejich osobní vlastnosti a schopnost“²²

Stylistika a teorie kontextualizace jsou také velmi propojené obory, jejich předmětem je vyhledávání interpretačních možností textu ne pouze z hlediska přisuzování pouhých významů jazykovým výrazům, nýbrž také z hlediska zkoumání významů plynoucích z dalších vazeb textových (ko-text), intertextových (intertext), situačních (kontext), sociálních, kulturních, geografických aj. (makrokontext).

„...a variação individual na língua: varia não apenas de acordo com aquilo que nós somos, mas também de acordo com a situação em que nos encontramos. Este tipo de variação é tradicionalmente abordado através do conceito de registo e, algumas vezes, também referido como variação estilística. A noção básica subjacente é a de que qualquer enunciado linguístico está inexoravelmente ligado ao seu contexto de situação e que diferentes tipos de situação requerem um modo distinto de manipulação linguística. A sensibilidade linguística ao contexto de situação é tão grande que, com frequência podemos recuperar traços do contexto a partir de exemplos pequenos e quase banais.“²³

[... individuálnost jazyka: jazyk se nemění pouze podle toho, kdo jsme, ale také podle situace, v níž se nacházíme. Tento typ varianty je tradičně označován pojmem registr,

²² Hofmanová, Jana (1997:46).

²³ Faria, Isabel; Pedro, Emília; Duarte, Inês; Gouveia, Carlos (et.al.), Introdução à Linguística Geral e Portuguesa (1996:453).

někdy jako stylistická varianta. Druhotným, avšak základním významem je ten, že každá jazyková výpověď je neúprosně spjata se situačním kontextem a že různé typy situací vyžadují různé způsoby jazykové manipulace. Tato závislost textu na situačním kontextu je tak velká, že často lze pozměnit rysy kontextu jen na základě malých a téměř banálních změn.]

Kontext umožňuje nejen např. zvolit vhodný význam u výrazů polysémických a homonymních, ale umožňuje také správně interpretovat text. Teorie kontextualizace je pro stylistiku tak důležitá proto, že zkoumá kontextualizační prostředky jazykové i parajazykové: tedy prozodické (intonace, tempo, rytmus), a neverbální (mimika, gesta, pohyby, výměny pohledů mezi účastníky komunikace, těkání), které umožňují zapojení vhodného, optimálního kontextu do interpretačních procesů:

„S proměnami kontextu se mění i styl projevu, což poznáme podle narůstajícího množství kontextualizačních prostředků určitého druhu. Změna může být pozvolná, postupná (shifting) či náhlá (switching)(...) Stylisticky příznakové odchylky vznikají tedy jedině na pozadí stylu dosud konstituovaného v konkrétním textu; nikoli ve srovnání s určitým stylovým standardem, které by bylo možno přiřazovat různým kontextům. Styl je tak prostředkem k vytvoření a zapojení kontextu a k jeho proměně, současně však proměny kontextu vedou ke změnám stylu“²⁴

Jako další lingvistický obor je důležité zmínit v tomto kontextu také pragmatickou lingvistiku, pro níž jsou, stejně jako pro stylistiku, klíčové takové pojmy, jako situace, komunikační kompetence, situačně adekvátní způsob vyjádření, kontext, hodnoty vznikající mezi účastníky komunikace, cíle a záměry účastníků, strategie vedoucí k jejich plnění, funkce výpovědi a postoje mluvčího. Pro náš záměr bude důležité vycházet také z implikatur, presupozic a s nimi spojených mluvnických aktů apod. Někdy se hovoří také o pragmatické stylistice.

V rámci pragmatické lingvistiky byla zmíněna teorie mluvnických aktů, která úzce souvisí se stylistikou, když vychází z teorie, že užíváním jazykových znaků je sledován určitý účel a dochází ke změnám kontextů a skutečností. Stejně jako tato teorie mluvnických aktů, tak také stylistika zkoumá funkce jazyka v propojení s komunikačními situacemi, s preferencí určitých výrazových prostředků, a to v souladu s intencemi, které mluvčí realizuje vyslovením určité výpovědi, a to především s ilokučními akty:

„I stylistika se zaměřuje na vliv situačních faktorů na výrazové prostředky... ; a mezi tzv. stylovými činiteli hraje funkce projevu, záměr mluvčího/autora velmi důležitou roli. Stejně tak se pochopitelně zabývá působením různých stylů a stylistických prostředků na adresáta; nezůstává však na úrovni jednotlivých výpovědních aktů, ale jde jí o funkce a účinky spojené s celým textem v kontextu“²⁵

Pro naši studii bude velmi důležité pracovat s textovou typologií, zakládající se na klasifikaci funkčních stylů. Již ve třicátých letech rozlišoval B. Havránek funkční jazyky hovorový, odborný, dělicí se dále na vědecký a pracovní (věcný a jednací), a básnický. Podobné dělení jazyků provedl J. Mukařovský, kdy kladl do opozice styl prostěsdělovací a estetický. Postupně se klasifikace stylistických jazykových funkcí rozšiřuje na styl publicistický, řečnický, administrativní (úřední), apod. J. Mistrík se zmiňuje i o existenci dalších stylů, jako jsou styly emocionální, poetický, exaktní, biblický, humorný, styl projevů

²⁴ Hofmanová, Jana (1997:49).

²⁵ Hofmanová, Jana (1997:86).

mluvených a psaných, připravených a nepřípravených, apod. Také M. A. K. Halliday vychází z názoru, že jazykové prostředky jsou přiřazovány funkci projevu v určité situaci, oblasti komunikace a jeho teorie je postavená na pojmu registr. V současné portugalské lingvistice se s pojmem „registo linguístico“ setkáváme daleko častěji, než s pojmem styl „estilo“. Jazykovou různorodost portugalská lingvistika přisuzuje nejen sociální stratifikaci, nýbrž také komunikační situaci:

„...o homem vive integrado numa sociedade, a qual tem a sua hierarquia, a sua organização própria, os seus grupos. Cada um destes grupos sociais (etérios, socioprofissionais, etc...) possui códigos de comportamento que o diferenciam dos demais e permitem, dentro do grupo, a identificação mútua. O modo de falar faz parte desse conjunto de códigos. A este tipo de variação linguística, relacionada com factores sociais, costuma chamar-se variação diastrática ou variação sociológica.“²⁶
[... člověk je začleněn do společnosti, která má svou vlastní hierarchii a uspořádání a je rozdělená do sociálních skupin. Každá z těchto sociálních skupin (věková, profesní, atd.) se řídí určitými pravidly chování, kterými se odlišuje od ostatních a umožňují, uvnitř skupiny, vzájemnou identifikaci. Způsob mluvy tvoří také součást těchto souborů pravidel. Této jazykové různorodosti, která je spjata se sociálními faktory, se říká diastratické či sociologické rozrůznění.]

„Existe ainda um aspecto de variação linguística... Consoante a situação mais ou menos formal, em que se encontra o tipo de situação discursiva (oralidade, escrita...), cada falante pode usar diversos estilos ou registos linguísticos. Numa entrevista com o director de uma empresa, para obter emprego, usará certamente um nível de língua diferente daquele que usa para falar com os amigos, quando vão juntos assistir a um jogo de futebol. A variação que está relacionada com estes factores pragmáticos e discursivos, e que implica o conhecimento por parte do falante de um código socialmente estabelecido para cada situação, dá-se o nome de variação diafásica.“²⁷
[A dále existuje ještě jeden aspekt jazykového rozlišení. Podle většího či menšího stupně formálnosti situace či podle typu promluvy (psanost a mluvenost), může každý mluvčí používat jiné jazykové styly či „registry“. V pohovoru s ředitelem firmy například použijeme za účelem získání pracovního místa jiný jazyk, než když hovoříme doma s přáteli, s nimiž chodíme na fotbalový zápas. Toto jazykové rozrůznění, které je spojeno s pragmatickými a dikursivními faktory, se nazývá „dvoufázová různorodost.“]

Při zkoumání produkce a recepce textu se pak neobejde stylistika bez psychologických znalostí, protože pouze na jejich základě může správně identifikovat potenciální obsah textu. Tzv. psychologické faktory působí na styl verbálního projevu a jsou s nimi spjata psychické procesy produkce a recepce textu. Zde lze zařadit mimo jiné i pro stylistiku velmi důležité ilokuční akty.

A nakonec samozřejmě nelze opominout vztah stylistiky a rétoriky, protože ta vlastně vytvořila základ pro její existenci a rozlišování stylu individuálního a nadindividuálního a stylu vysokého, středního a nízkého není v zásadě v rozporu s přístupy funkční stylistiky. Stejně také různá pojetí stylu jsou spjata s výběrem a uspořádáním výrazových prostředků,

²⁶ Faria, Isabel; Pedro, Emília; Duarte, Inês; Gouveia, Carlos (et.al.), Introdução à Linguística Geral e Portuguesa (1996:480).

²⁷ Faria, Isabel; Pedro, Emília; Duarte, Inês; Gouveia, Carlos (et.al.), Introdução à Linguística Geral e Portuguesa (1996:481).

zkoumá používání figur a tropů, které také „tvoří hlavní pojítka rétoriky, stylistiky a poetiky“²⁸

1.4 VYBRANÉ SHODY A ODLIŠNOSTI ČESKÉHO A PORTUGALSKÉHO POJETÍ STYLISTIKY

Hledáním terminologické soustavy a definicí pojmů jako jsou styl a stylistika se současná portugalská jazykověda příliš nezabývá a lze konstatovat, že stávající terminologii a definice převzala z jiných jazyků. Jak již bylo naznačeno výše, faktory náležející do oblasti stylistiky jsou roztrženy do různých pomezích disciplín. Zatímco pro českou lingvistiku jsou termíny jako stylém, příznakovost, styl a stylová hodnota východiskem při stylistickém bádání, pak v portugalské lingvistice se s těmito pojmy setkáváme méně často. Přesto se objevují za celou dobu vývoje různé definice lingvistické stylistiky, a to v obou srovnávaných zemích.

Zaměříme se na podobnosti, které se vyskytují v české a portugalské jazykovědě. V obou případech je pojem stylistika spojen s funkcí promluvy, s výběrem jazykových prostředků, s vyjadřováním expresivních významů pomocí odchylek od normy a s variací jazykového systému.

V české jazykovědě převládaly dlouho definice opírající se o meziválečné funkční pojetí a o klasifikaci jazykových stylů B. Havránka ze 30.-40. let 20. století. V portugalské lingvistice můžeme nalézt obdobné dělení jazykových funkcí až v překladu M. Cressota, který poukazuje na existenci různých funkcí jazyka a mluví o jazyku domácím, salónním, jazyku vzdělaných lidí, jazyku spontánním a formálním. V obou kontextech ale mluvenost hrála od prvopočátku důležitou roli, poněvadž byla jedním z faktorů ovlivňujících výběr výrazových prostředků.

V portugalském slovníku lingvistické a literární terminologie nalezneme pod pojmem „estilística“ definici, která odlišuje stylistiku lingvistickou od stylistiky literární. Lingvistický obor je však oddělen od gramatiky, protože se nezabývá pouze jazykovými tvary a funkcemi v komunikačním procesu, ale také ji definuje jako disciplínu spolupracující s různými oblastmi lingvistiky. Stylistika literární pak vyhledává specifické příznaky v literárních textech (syntaktické figury, například), které umožňují dělení literárního textu na různé typy. Moderní slovník současné portugalštiny definuje stylistiku ze čtyř možných úhlů:

„1. Estilística „estudo de diferentes tipos de estilo. 2. Arte de escrever bem. 3. Ramo da linguística que estuda os valores afectivos dos meios expressivos e dos processos de estilo de uma língua. 4. Liter. Estudo científico do estilo nas obras literárias de um autor, de um género ou de um período literário.“²⁹

[1. Stylistika je studium různých typů stylu, 2. umění psát, 3. lingvistický jazykovědný obor studující afektivní hodnoty výrazových prostředků a stylistických procesů jazyka; 4. literárněvědné studium stylů v literárních dílech autora, literárních žánrů či literárního období.]

Zatímco stylistika je v českém kontextu vnímána převážně jako jazykovědná disciplína, pak stylistika v kontextu portugalském, potažmo románském je daleko viditelnější spíše v oblasti literární. Nicméně i zde stylistika okupuje dvě oblasti, a to jak jazykovědnou

²⁸ Hofmanová, Jana (1997:118).

²⁹ Dicionário da Língua Portuguesa Contemporânea (2001:1579).

tak literárněvědnou. Vývoj stylistiky v Portugalsku evidentně odráží vývoj stylistiky ve Francii, a to hlavně proto, že jím byl, alespoň zpočátku, výrazně ovlivněn:

„Lingvistická stylistika (stylistique linguistique neboli stylistique de langue) – klade důraz na dichotomii kolektivní norma / individuální odchylky a tím přibližuje stylistiku spíše sociolingvistice (tento vědní obor se však více zajímá o zkoumání jednotlivých rovin jazyka a jejich odlišností typu geografického, sociálního, atd.). Dnes stále těsněji spolupracuje s textovou lingvistikou. V centru pozornosti druhého směru stylistiky – literární stylistiky (stylistique littéraire) – stojí texty, které teorie literatury nazývá „žánry“, a specifika uměleckého výrazu jednotlivých autorů. Ten je dán výběrem jazykových jednotek, bohatstvím slovní zásoby, délkou vět, strukturou souvětí a dalšími, vesměs jazykovými charakteristickými znaky. Stylistika se tak stává místem, kde se literatura dostává do velmi úzkého kontaktu s lingvistikou; je to dáno tím, že pro literaturu je jazyk přirozeným prostředkem a nástrojem.“³⁰

Otázkou zůstává, zda lingvistická stylistika může být vnímána jako samostatná jazykovědná disciplína. V česko-slovenském kontextu se snad více zdůrazňuje autonomie této disciplíny, což dokazují i rozsáhlejší pojednání o této problematice: Ján Findra v příspěvku *Štyléma a paradigmatica stylistiky* dokazuje na základě hlubší charakteristiky stylému, základního pojmu stylistiky, že stylistika jako samostatná vědní disciplína fungovat může. Zdůrazňuje, že „štyléma ako základný pojem stylistiky opodstatňuje jej existenciu ako samostatnej vednej disciplíny“³¹. Za celou historii stylistiky se setkáváme s různými názory na to, co lze skutečně za stylém považovat, zda i ty výrazové prostředky, které jsou neutrální, nebo pouze ty, které jsou emocionálně (eventuelně jinak) zbarveny. To je ostatně další bod, v němž můžeme najít jistou paralelu mezi českým a portugalským kontextem: jde o hledání neutrálních a příznakových hodnot, které byly nazvány výše jako „valor intelectual“ a „valor sentimental“ a které mají obdobu i v českém kontextu, kde se hovoří o informativně-věcné a pragmatické složce slov.³² Zdá se, že tendence je v obou kontextech společná: spojit termín stylém ze současného hlediska právě s pragmatickou složkou. Zatímco však termín stylém v česko-slovenském kontextu tvoří základní pojmovo-terminologický aparát stylistiky, v portugalské lingvistice se definice tohoto termínu omezuje pouze na následující poučku:

„Marca distintiva do estilo de um autor, quer seja determinada pelo gosto da época a que pertence esse autor quer seja uma invenção singular a nível formal e/ou linguístico.“³³

[Příznakový prvek stylu autora, ať už určený stylem doby, do níž autor spadá, ať už jde o jednotlivou invenci na formální a/nebo jazykové úrovni.]

Tento pojem má však v rámci česko-slovenského kontextu hlubší historii. V šedesátých letech minulého století jej Jozef Mistrík používá pouze v souvislosti s charakteristikou zvukových prostředků řeči. V 70. letech jej však formuluje jako všechny jazykové prostředky, které má expedient k dispozici v čase tvorby jazykového projevu a paralelně se vyvíjí obdobný názor, že „Štyl sa utvára súhrou, funkčnou synchronizáciou všetkých jazykových a kompozičných prostriedkov, pomocou ktorých sa na povrchové rovine

³⁰ Miličková, Ladislava: www.phil.muni.cz/stylistika/francouzskahtml

³¹ Findra, Ján (2002:90).

³² Tamtéž.

³³ Ceia, Carlos: Dicionário de termos linguísticos e literários, <http://www.fcsh.unl.pt/edtl/verbetes/E/estilema.htm>

manifestujú hlbkové vzťahy textu“.³⁴ V 80. letech chápe Jozef Mistrík stylém jako neobyčejný prvek, nápadný prvek, který upoutá pozornost adresáta projevu a který vyniká na pozadí stylisticky neutrálního textu. V obou případech však existuje předpoklad existence dvou výrazových rovin: neutrální a stylisticky aktivní. Podle Mistríka neutrální rovina sehrává stylisticky pasivní úlohu a slouží k tomu, aby se aktuálně prezentovaly výrazné, stylisticky dominantní prvky, aby se akcentovaly jejich emocionálně-expresivní či estetické kvality, což potvrzuje i jeho následující tvrzení

„stylémou môže byť každé slovo, veta alebo časť textu, ktorá má takú výraznú podobu, že nám pri štylickej typologii textu signalizuje zameranie, charakter textu. ... je to prvok, ktorý je nezvyčajný, nápadný, pútajúci.“³⁵

V pojetí stylému existují různé shody i neshody mezi jednotlivými autory. Ján Findra hovoří o existenci stylému ve dvou textových rovinách, jednak v dorozumivací, která tvoří neutrální pozadí (normu), a v druhé rovině zastoupené stylizujícími prvky, v níž se vytváří styl řeči. Fungování této druhé roviny umožňují podle něj estetizující umělecké prostředky. Podle Jozefa Mistríka však styl činí pouze prvky druhé roviny, které jsou zastoupeny emocionálně-expresivními a estetickými prostředky a stylémem jsou pouze ty výrazové prostředky, které umisťují projev mimo základní, neutrální rovinu.

Další autoři, kteří počítají s pojmem stylém, jsou například J. Hofmanová, která také považuje za stylémy pouze stylově aktivní prvky jednotlivých jazykových plánů, které jsou nositeli stylistických hodnot. Také J. Chloupek³⁶ považuje za stylém pouze stylově aktivní výrazové prostředky, které na sebe v textu upozorňují, které jsou viditelné na neutrálním nociónálním bezpříznakovém pozadí. Avšak proti stojí opět názor Jána Findry, který tvrdí, že každý výrazový prostředek má stylistickou hodnotu. Expresivita i bezpříznakovost jsou invariantní slohovou hodnotou jistého výrazového prostředku.

Findra klasifikuje stylémy na makro a mikroparadigmata³⁷ a tuto klasifikaci považuje za

„funkčnú bázu na konštituovanie štylovej vrstvy ako paradigmatickej zásobárne, v rámci ktorej sa funkčne stretávajú (kontaminujú) príznakové a bezpříznakové prostriedky. Tie sa potom rovnakou mierou spolupodieľajú na budovaní štyloveho reliéfu aktuálneho textu. Samy o sebe by štylovo aktivne prvky túto úlohu nedokázali plniť.“³⁸

Zdůrazňuje také, že paradigmatickou stylému tvoří pouze stylově aktivní prvky. Styl v systémové rovině chápe jako výsledek funkcí konfigurace všech možných použitých i potencionálně možných výrazových prostředků. Stylisticky aktivní jsou dle jeho názoru všechny systémově předpokládané použité výrazové prostředky, ty se aktualizují a aktivují text, přičemž připomíná také princip kontrastu, na němž je stylistický kontext založen. Ten je výsledkem funkční synchronizace prvků obou dvou výrazových rovin, bezpříznakové i příznakové, prediktabilní a neprediktabilní. Stylistický profil se pak vytváří na základě jazykových prostředků ve všech jazykových rovinách: fónickém, lexikálním, morfológickém i syntaktickém, a tedy ve funkci stylému se uplatňují: foném, lexém, morf a syntagma.

³⁴ Findra, Ján (2002:90).

³⁵ Mistrík, Jan (1985:584).

³⁶ Chloupek, Jan (1990).

³⁷ Findra, Ján (2002:159-164).

³⁸ Tamtéž.

Z pragmalingvistického hlediska pak lze klasifikovat stylémy na informémy a pragmémy³⁹. Informémy zabezpečují věcně významový základ, tedy zaměření textu a zároveň tvoří neutrální rovinu. Vytváří tak podmínky na diferencované uplatnění pragmému, který se řadí k těm výrazovým prostředkům, které jsou spjaty s makroparadigmou emocionálně-expresivních stylisticky zbarvených příznakových prvků. Ján Findra však stylémy dělí nejen na jazykové, ale také na stavební a kinetické. Stavebními stylémy mohou být například konexe a konektory, či nadvětné faktory, jako členění textu, autorská řeč, přímá řeč, nevlastní přímá řeč apod. Mezi kinetické stylémy pak řadí gesta, mimiku, řeč těla, rekvizity, kontext. Touto klasifikací míní Ján Findra prokázat, že není důvod upírat funkčním jazykových stylům systémové vlastnosti, protože funkční jazykový styl představuje nadindividuální soubor pravidel a zákonitostí, které se ve vědomí produktora aktivují a zároveň individuálně aktualizují, přičemž jsou reflektovány požadavky relevantních slohotvorných činitelů a komunikačních norem.

³⁹ Kiselovova (1978:158) in Findra, Ján (2002).